

Sárközy Péternek *Pannóniából Európába* című, 1975-ben megjelent könyvről közölt bírálata (ItK 1978. 250–252. l.) válaszra késztet, mert – tudományos folyóiratban különösen meglepő módon – nemegyszer valótlan tényeket állít, még a talán dicséretnek szánt utalásokban is. Az alábbiak során ezúttal mindössze néhány megjegyzést fűzök észrevételeihez. (A József Attila-tanulmány ügye például más lapra tartozik.)

Sárközy bevezetőként „italianisztikai stúdiumaimat és hasonlóan nagy múltú, mindvégig friss publicisztikai... tevékenységemet” emlegeti. Italianisztikai tanulmányokat csak egyetemi hallgató koromban folytattam, stúdiumaim (tanulmányaim) azonban nincsenek, nem vagyok italianista. Mindössze egy ilyen jellegű – s határozottan magyar irodalomtörténeti nézőpontú – dolgozatot írtam az elmúlt másfél évtized alatt: a *Dante neve másfél század magyar irodalmában* címűt, amely Sárközy szerint „korábban csak olasz nyelven” jelent meg. Holott könyvem 278. lapján megemlítem, hogy eredetileg ezt is magyarul publikáltam. És nem vagyok „hasonlóan nagy múltú” (!) publicista sem. Könyvemnek egyetlen kis darabja, a *Janus Pannonius magyar századai* jelent meg hetilapban, s egyrészt ez sem csak „egyetemi tanárainak adózó személyes vallomás”, hiszen csupán egyvalakit említ tanáraink közül, másrészt nem is „publicisztika”, hanem esszé, továbbá közreadja Janus Pannonius egyik epigrammájának ismeretlen XVIII. század végi fordítását (38. l.).

Sárközy szerint „A szép kötet másik hiányossága az, hogy szerzője nem mindig vállalkozik érdekes felfedezéseinek filológiai bizonyítására (olvasta-e Bornemisza Janust, vagy Dantét, milyen mély volt Balassi vagy Pázmány Dante-ismerete, valóban »kedvelt útikalauza« volt-e az *Europica varietas* az Angliában megforduló puritánusoknak stb.), melyek így többnyire a kérdésfelvetés szintjén maradnak. Érdekes lett volna Szenci Molnár Albert szótára római anyagának és a forrásoknak egybevetése, a Magyarországra került Szepsi Csombor-anyagot tartalmazó lengyelországi kolligátum alapos könyvészeti feldolgozása is, és úgy érezzük, hogy a *Búcsú Váradtól* elemzése továbbra is adós maradt a vers forráskritikai feldolgozásával és »műfaj történeti bemérésével«. Továbbra is kételkedünk abban, hogy Janus Pannonius lenne Adynál *Mátyás bolond diákja*, és a szerzővel együtt kérdezzük, hogy nem tulajdonítunk-e túlságosan fontos szerepet Marcellus utazásai leírásának... nem mi vetítünk-e a dicsőítő költeménybe verses útirajtot?”

Haladjunk sorjában:

1. Olvasta-e Bornemisza Janust? Azt írom a 14. lapon: „Bornemisza emlegeti Janus Pannoniust... ,nincs okunk hát kétségbe vonni, hogy járhatott kezében egy Janus Pannonius-kiadás is.” Mégiscsak „esetleges Janus Pannonius-hatásról” beszélek, mert nem áll rendelkezésemre több bizonyíték; mert a tudományban többet ér egy józan feltételezés (nem felfedezés!), mint egy elhamarkodott állítás. De itt nem is a Janus-hatás kétségtelen bizonyíthatóságának erőltetése a lényeg, hanem a két búcsúvers egybevetése, ezért teszem erre a hangsúlyt.

2. Olvasta-e Bornemisza Dantét? A korábbi kutatások figyelembevételével kifejttem az 52–53. lapon, hogy Volaterannusnál *olvasott róla*, s hogy „a műveiben oly erőtlen személyes visszhangot verő észak-itáliai útja idején bővílhetek ugyan ismeretei, de bizonyára *nem Dante olvasásával*, mert valószínűleg nem is tudott olaszul”. Bornemisza láthatóan csak „*tanulta* a Dantéra vonatkozó adatokat”.

3. Milyen mély volt Balassi Dante-ismerete? A kérdésfelvetés – konkrét adatok híján – így tudománytalan, hiszen Waldapfel József álláspontját igazolva éppen hogy törölnöm kell „filológiai babonáink közül” Ferenczi Zoltán sommás állítását, mely szerint Balassi „úgy akarta fejleszteni nyelvünket és irodalmunkat, mint ahogy azt Dante a *Da vulgari eloquentiában* kifejtette”. A kulcskérdés itt – megint hangsúlyozom: biztos Balassi-adatok híján – a mesterét követő Rimay koncepciózus Dante-utalásának mérlegelése, ezért tárgyalom ezt hosszan (53–58. l.), s amikor arra a következtetésre jutok, hogy „Dante törvényszerűen ekkor, a reneszánsz legnagyobb magyar lírikusa környezetében lép be a magyar irodalomba”, azt távlatosabban, Balassi és Rimay műveltségének természetes elemeként értem, nem pedig a Balassira vetíthető filológiai adatszerűség szemszögéből. (Pázmány Dante-utalásáról lásd könyvem 50. lapjának világos állításait. Nem vesztegetek rá helyet.)

4. „Valóban »kedvelt útikalauza« volt-e az *Europica varietas* az Angliában megforduló puritánusoknak?” Sárközy itt hamisan *állítássá* retusálja eredeti szövegem körültekintőbb fogalmazását, én

ugyanis kétszer is csak azt írom le Szilágyi Benjámin István adatát (lásd: RMPE I. 414. l.) értelmezve (239. l.), hogy a puritánusoknak az *Europica varietas* „kedvelt útikalauzok lehetett”.

5. „Érdekes lett volna Szenci Molnár Albert szótára római anyagának és a forrásoknak egybevetése.” Sárközy e légből kapott, felesleges kíváncsalmán különösképpen jelzi, hogy a bírált könyvnek sem a főszövegét, sem a jegyzetanyagát nem olvasta el figyelmesen. Szenci Molnár Albert latin-magyar szótárának Rómára vonatkozó szóanyagát ugyanis nemcsak összegyűjtöm (99–101. l.), hanem a jegyzetekben (290–291. l.) részletesen idézem „A Róma-szókincs megfeleléseit Dasypodiusból és Calepinusból”, mégpedig betűrendben, németül és latinul egyaránt – összesen 45 nyomtatott sorban. Ahogy utalok rá (285. l.), munkám során a szótár ilyen szempontú nyelvészeti forrásvizsgálatára sem támaszkodhattam, s Dasypodius szótárából három kiadást is fel kellett lapoznom (1557, 1565, 1590), mert anyaguk bővülő-változó állapotot mutat, tehát nem elégedhettem meg egyetlen edíció használatával.

6. „A Szepsi Csombor-anyagot tartalmazó lengyelországi kolligátum alapos *könyvészeti* feldolgozása” nem irodalomtörténetírói feladat. Ami a mi teendőnk volt, az viszont teljesítettük: publikáltuk Szepsi Csombor mindkét előkerült művét, a *De metallist* ráadásul magyarra fordítva (utalok is erre a 296. lapon), az egyleveles verses nyomtatványt pedig illusztrációként könyvem képanyagában. De hát ez, úgy látszik, éppúgy nem tűnt fel Sárközynek, mint a Szenci Molnár Albert-szótár Róma-szókincsének forrásvizsgálata.

7. „A *Búcsú Váradtól* elemzése továbbra is adós maradt a vers forráskritikai feldolgozásával és »műfajttörténeti bemérésével«. Persze, hogy adós maradt, hiszen egyik feladatot sem tűztem magam elé, mert klasszika-filológus sem vagyok. Mindössze egy „futólagos párhuzamot” kockáztattam meg Horatius és Janus között (11. l.), a jelzett feladatok elvégzését sürgetendő.

8. „Továbbra is kételkedünk abban, hogy Janus Pannonius lenne Adynál *Mátyás bolond diákja*.” Erre csakugyan nincsen százszázalékos bizonyíték, igazán sok bolond diák lehetett már akkor! Sárközynek azonban nem az én megállapításomban kell kételkednie („továbbra is”), hanem Kardos Tiboréban, én ugyanis ezt Kardostól idézem. Kardos sejtésének igazát egyébként ma is vallom, természetesen megint nem kisfilológiai értelemben, mert itt csakugyan filológián túlmutató megérzésről van szó: annak az Ady szerinti tragikumnak a tudatosításáról „(amit a tudomány persze egzaktul képes magyarázni), hogy tudniillik Janus magyar és mégis latin, latin és mégis magyar” (38. l.). Ady megrendítő versének alaphelyzete „Mátyás bolond diákjai” közül leginkább Janus Pannoniusra szabható, Janus sorsával világhítható meg – így érti ezt Kardos (ezért fogalmazok úgy: „érezett Janusra e versben”), s én újból csak igazat adhatok neki.

9. „Nem tulajdonítunk-e túlságosan fontos szerepet Marcellus utazásai leírásának . . .” stb. Ezt én is megkérdem Janus Pannoniusról szólva, de válaszolok is rá, bizonyítékokkal (32–35. l.), a XVI. század irodalmi tudatát híva tanúságul, mely szerint – mint a Reusner-antológiába felvett utazási szemelvények igazolják – a régiségben e dicsőítő költemény bizonyos részeit verses útirajzként olvasták és forgalmazták.

Végezetül két megjegyzést a Szepsi Csombor-tanulmánnyal kapcsolatban. Sárközy azt állítja, hogy a *Pannóniából Európába* című kötetben talált szöveg „a kritikai kiadás előszava”. De ez így megint nem igaz. Ha már nem vetette össze a két kidolgozást, hihetett volna jegyzetbeli eligazításomnak (294. l.): „sem a szöveg, sem a jegyzetanyag nem azonos az 1968-as változattal” (az mindössze 105, ez 134 nyomtatott lap terjedelmű, plusz a bővebb jegyzetek). Ez persze megint csak a felületesség jele. Amit azonban úgy fogalmaz meg, hogy „az egész kötetnek talán legelmélyültebb része, amikor a szerző ráérez, hogy az útikönyv . . . tele van hintve magyar tájakkal és városnevekkel”, azt vissza kell utasítanom. Mert ugyan miért szükséges elmélyült ráérés ahhoz, hogy Szepsi Csombor szövegében megtaláljuk a magyar tájak és városok neveit? ! Elegendő ehhez némi honismeret és olvasnitűdség – még nem is középiskolás fokon, hiszen mindkét tárgyat tanítják az általános iskolában.

Kovács Sándor Iván